RIKTLINJE

FÖR UTFASNING AV MILJÖFARLIGA KEMIKALIER UR KARLSTADS KOMMUNS VERKSAMHETER SOM RÖR BARN OCH UNGA

KARLSTADS KOMMUN

Beslutad i:

Ansvarig samt giltighetstid: BUF 2018 - 2025

Diarienummer: [Fyll i annars ta bort]

Uppdaterad: [Fyll i annars ta bort]

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

BAKGRUND **4**
Varför ska vi fasa ut farliga kemikalier 4

RIKTLINJE **5**
Vad har redan gjorts 5

Lekmaterial 6
Pyssel 8
Möbler 10
Hygien 13
Utegården 15

ATT TÄNKA PÅ VID INKÖP **17**

UTFASA OCH ÅTERVINN MATERIAL SÄKERT **19**

INFORMATION OM KEMIKALIER **20**

INFORMATION OM PLAST **21**

MILJÖMÄRKNINGAR **22**

REFERENSER **24**

BAKGRUND

Varför ska vi fasa ut farliga kemikalier?

Vardagliga produkter som exempelvis leksaker, möbler, kläder och elektronik kan innehålla kemikalier som kan ha en negativ effekt på människa och miljö. Halterna är oftast låga, och medför ingen akut giftighet, men hormonstörande ämnen misstänks ha en effekt redan vid halter som är lägre än de som idag testas. Ämnen testas dessutom var för sig när de riskbedöms, det är inte den totala effekten, *Cocktaileffekten*, av alla ämnen som riskbedöms. Ett ämne som är reglerat i en leksak till en ”säker” nivå, kanske inte är reglerad alls i en handväska som barnen leker med. Barnen exponeras inte bara för kemikalier från *en* enskild vara.

Barn och unga äter, dricker och andas mer än vuxna i förhållande till sin kroppsvikt. Koncentrationen av kemikalier blir därför högre i barnens kroppar än i vuxnas. Eftersom barn och unga fortfarande växer och utvecklas är de också mer känsliga för exponering av kemikalier.

Riktlinjen syftar till att stödja åtagandet i den strategiska planen, Karlstads kommuns Kemikalieplan (rev. 2018) och Barn och ungdomsnämndens handlingsplan (2015), gällande att fasa ut hormonstörande och hälso- och miljöfarliga kemikalier ur kommunens verksamheter som rör barn och unga.

Riktlinjen ska vara en hjälp för verksamhetsansvariga att säkra en god miljö i våra verksamheter för våra barn och unga.

Riktlinjen vänder sig till huvudman, chefer och personal inom barn- och ungdomsförvaltningens verksamheter …. (Karlstads kommun)

RIKTLINJE

Upplägget på vår riktlinje är att under varje rubrik finns underrubriker med en faktatext.
Faktatexten avslutas med riktlinje för aktuella produkter och varor.
Riktlinjen är det som barn- och ungdomsförvaltningens (Karlstads kommuns) verksamheter ska ha som lägsta krav.

På Karlstads kommuns blogg, http://skola.karlstad.se/kemikaliekoll/ hittar du stöd och hjälp i ditt arbete.

VAD HAR VI REDAN GJORT?

Under 2014 använde många förskolor sig av Svenska Naturskydds Föreningens ”13 punkter för att giftbanta förskolan” som underlag för att själva inventera och börja fundera över vad olika leksaker och produkter innehöll för farliga kemikalier.

Inventeringen av produkter och material i förskolorna i Karlsatd startade juni 2014- 2015. Inför starten skapades en blogg http://skola.karlstad.se/kemikaliekoll/ där pedagogerna kunde se när och hur inventeringen skulle gå till, hitta fakta och kunna ställa frågor.

I samband med inventeringen togs mycket gamla leksaker och material bort som innehöll farliga kemikalier. Sammanlagt har cirka 40 m^3 pvc- och gamla leksaker fraktats bort från Karlstads kommuns förskolor, till det tillkommer lekkuddar och gamla gymnastikmadrasser.

2016- 2017 har barnmadrasser på kommunens förskolor bytts ut.

2017 har en webutbildning för förskolans personal tagits fram samt ett utbildningspaket med stödmaterial för fritidshem/skola och annan verksamhet för barn och unga.

Ur teknik- och fastighets handlingsplan

- Fortsatt inventera och dokumentera miljö- och hälsofarliga material/ämnen i befintligt fastighetsbestånd.
- Fortsatt utbyte av PVC-golv i förskolor och tryckimpregnerat virke på lekplatser genom prioritering av dessa åtgärder inom investerings- och underhållsplanen.
- Säkerställa efterlevnad av beslutade riktlinjer vid beställningar genom kvalitetssäkrade processer och kontroll.
- Ställa krav på att hyresgästerna utför eller beställer städning med rätt metod och intervall.
    - Rätt metod vid städning av plastgolv för att minimera emissioner
    - Höghöjdsstädning kontinuerligt där damm samlas exempelvis på rör, armaturer mm. Ur Teknik och fastighetshandlingsplan (2015-11-26)

LEKMATERIAL

Det finns många regler för kemikalier i leksaker. Bland dessa regelverk är leksaksdirektivet ett av de mer omfattande. Det handlar om leksakers säkerhet och innehåller regler om kemikalier, allmän säkerhet samt elsäkerhet. Enligt leksaksdirektivet får kemiska ämnen i leksaker aldrig innebära någon risk för människors hälsa. Till lekmaterial räknas allt som barn och unga leker med, oavsett om det är tillverkat för att vara leksaker eller inte.

Leksaker av plast

Den största delen av barn och ungas leksaker består av plast. Pvc är den mest problematiska plasten på grund av dess innehåll av mjukgörande kemikalier. Typiska pvc leksaker är:

- Bonddjur, dinosaurier och små plastfigurer
- Dockor, Barbie's och My Little Pony
- Bollar och massagebollar
- Uppblåsbara leksaker

Pvc djur och figurer kan sparas för att användas till sagor och samlingsmaterial.

Byt ut pvc leksaker och ersätt med djur av naturmaterial eller hårdare plast, Duplo, Lego eller Play Mobil. Dockor ersätts med tygdockor.

Riktlinje

- Köp i första hand leksaker i andra material än plast.
- Undvika nya inköp av leksaker tillverkade av pvc, och om de måste vara pvc så ska de vara fria från ftalater. Om möjligt köp leksaker tillverkade inom Eu då de är CE- märkta.
- Skölj och torka av alla nyinköpta leksaker och regelbundet de gamla då släpper de mest lättillgängliga kemikalierna.

Leksaker av textil

När plastleksaker byts ut väljs ofta textilleksaker. Välj textilier i naturmaterial som är miljömärkta. Vid framställande av textilier används många olika kemikalier för att ge textila material önskade egenskaper t.ex. färg, flamskydd och impregnering. Några kemikalier är mer skadliga än andra. Löst tillsatta kemikalier går att tvätta ur materialet, men det blir en miljöpåverkan i reningsverk och vattendrag. Att välja rätt textil från början är det bästa valet men det är alltid bra att tvätta nya textiler innan man använder dem. Kemikalierna försvinner mer och mer vid varje tvätt. Det är viktigt att ha bra tvättrutiner dels för nyinköpta textiler men även för alla produkter gjorda av textilier då damm och kemikalier lätt fastnar på produkten.

Riktlinje

- Vid inköp av nya textilleksaker välj om möjligt naturfibrer som är miljömärkta.
- Tvätta alla nya textilier innan användning.
- Skapa tydliga tvättrutiner.
- Vädra och tvätta regelbundet textilier.

Utklädningskläder

Naturskyddsföreningen genomförde 2009 ett test på 27 olika plastskor för både barn och vuxna. 17 av dem innehöll mjukgörande ftalater och i vissa hittade man bly, kadmium, krom och kvicksilver.

Väskor och ryggsäckar är oftast av låtsas skinn (pvc). Skor är oftast av låtsas skinn (plast). Skor och väskor råder inte under kemikalielagstiftningen för leksaker, de är ofta behandlade för att tåla väta och innehåller många gånger kemikalier som en leksak inte får innehålla. Bälten i konstläder, smycken i plast (PVC innehållande ftalater) eller kan vara allergiframkallande (innehålla nickel, bly och kadmium) Se upp med skor av plast.

Köp svensktillverkade ekologiska barnskor av naturmaterial.

Riktlinje

- Vid inköp av nya textilier välj om möjligt naturfibrer som är miljömärkt.
- Inga kläder, smycken eller skor som kan befaras innehålla hormonstörande kemikalier ska finnas bland barn och unga.
- Tvätta nyinköpta kläder i tyg innan användande och sedan regelbundet.

Leksaker med ingående elektronik

Lagstiftningen för elektronik skärptes sommaren 2006. Leksaker med ingående elektronik och som är tillverkade innan 2006/2007 bör sorteras ut. Leksaker där man kan komma åt elektroniken ska lagas eller tas bort, exempelvis leksaker där batteriluckan saknas eller där sladdar är avklippta.

Produkter som används som leksaker

I produkter som inte är tillverkade för att vara leksaker kan det förekomma någon av de 6 ftalater som är reglerade och delvis förbjudna i leksaker pga. att de är hormonstörande får tillexempel förekomma i elektronik. Dessa ftalater kan vi få i oss från plasthöljen på mobiltelefoner, tangentbord, TV dosor och så vidare. Elektronik innehåller också mycket flamskyddsmedel som gör att det är svårare för produkten att börja brinna. Många av flamskyddsmedlen är giftiga, speciellt de som innehåller brom.

Riktlinje

- Undvik att produkter som innehåller elektronik och inte är gjorda som leksaker används i lek.
- Leksaker som innehåller elektronik ska regelbundet ses över och vid skada avlägsnas.
- Datorer och surfplattor som ska om användas i pedagogiskt syfte ska om möjligt förvaras i ett rum där barn och unga inte vistas då det inte används.
- Tvätta händerna efter användande av elektronisk utrustning.

PYSSEL

I målar- och pysselrummen finns diverse material: pärlor, pärlplattor, lim och målarfärger, men också material som från början inte var tänkt till barn och unga. Papprör från industri, toalettrullar, äggkartonger, mjölkkartonger, frigolit och klädnypor är några av de vanligaste pysselmaterialen.

Frigolit och pärlor (styren)

Frigolit är tillverkat av styren, en kemikalie registrerad som hormonstörande på SIN-listan, och därmed också ett ämne som vi enligt kommunens kemikalieplan inte vill ha i våra verksamheter som rör barn och unga. Styren finns också i många plastpärlor och pärlplattan.

Riktlinje

- Ta bort och undvik frigolit som pyssel eller byggmaterial.
- Köp in pärlor i glas och trä och fasa ut plastpärlorna.
- När pärlplattor stryks ska barn inte vara närvarande och rummet vädras.

Färger och lim

Färger och lim är oftast vattenbaserade som inköps från leksaksföretagen. Vattenbaserade färger kan innehålla konserveringsmedel som kan vara allergiframkallande i kontakt med huden. Tvätta bort färg och lim när barn och unga är klara. Färg och tuschpennor kan innehålla färgämnen som är hälsofarliga. Undvik tuschpennor som är lösningsmedels baserade och så kallade luktpennor som innehåller doftämnen. I de fall annan färg finns i målarrummet ombeds personalen att ta bort eventuell färg med faromärkning.

Det är viktigt att färg och lim med allergiframkallande ämnen har rätt klassificering och märkning. En kraftig ökning av hudallergier har konstaterats. Konserveringsmedlen är ofta isothiazolinoner, en grupp av ämnen som även i låga halter kan vara kraftigt allergiframkallande vid kontakt med huden. Källa Kemikalieinspektionen.

Riktlinjer

- Använd färger och lim som är vattenbaserade.
- Undvik produkter som innehåller konserveringsmedel med isothiazolinoner,
- Låt barn och unga alltid tvätta händerna efter att de använt färger eller lim.

Leklera/modellera

Modellera som innehåller plast t.ex. Cenitlera eller Fimolera ska undvikas.

Riktlinje

- Använd modellera som är av vax eller gör egen trolldeg.

Papprullar

En undersökning av de stora industripapprullarna har genomförts och visar att rullarna är limmade med ett lim innehållande borsyra – en kemikalie registrerad som särskilt farlig inom EU och förbjuden i leksaker.

Riktlinje

- Undvik material som inte är naturmaterial vid pyssel och lek.

Vaxdukar och förkläden (pvc)

Vaxdukar och förkläden är vanligt i målarummet. Användningen av vaxdukar (tillverkat av pvc) varierar stort. Använd en nyare typ av vaxduk, tillverkad av bomull eller lin med en akrylat behandling för att hålla smuts och vatten borta.

Riktlinje

- Använd vaxduk tillverkad av bomull eller lin med en akrylat behandling.
- Använd förkläden som är miljömärkta helst i naturmaterial, t.ex. T-shirt.

MÖBLER OCH INREDNING

Åldern på de möbler som finns i verksamheterna beror ofta på hur gammal förskola/skola är. Även nya avdelningar har fått ärva gamla möbler. Det är vanligt att gamla soffor sparas när nya köps in. Äldre möbler av skumgummi och textil kan innehålla farliga flamskyddsmedel. Överdrag av konstläder består ofta av PVC.

Bord (ljuddämpande)

De ljuddämpande bord som köps in inom kommunen kan ha två olika skikt: plast eller linoleum. Plasten är oftast pvc, och linoleum är ett bättre val.

Ljuddämpande bord finns på samtliga förskolor. 75 % av de bord som finns på våra förskolor (2015) har ett skikt av plast, oftast pvc. 25 % har bord med linoleumskikt.

Riktlinje

- Vid nyinköp av bord, använd naturmaterial som är miljömärkta med linoleum dämpning.

Soffor

Majoriteten av alla soffor har en trästomme, med löstagbara stoppade kuddar. Stoppningen består oftast av plastskum. Äldre soffor kan innehålla halogenerade flamskyddsmedel (klor, brom eller fluor).

Enligt konkurrensverket (2015) så började de farligaste flamskyddsmedlen fasas ut ur möbler för ca 10 år sedan.

Riktlinje

- Se över antalet soffor på avdelningen och ta bort de äldsta tillverkade före 2005.
- Köp soffor som innehåller miljömärkta material, helst naturmaterial.

Mattor

Mattor är sköna att gå på och är bra att samla gruppen på, de har också en ljuddämpande effekt.

Mattor drar till sig damm och då damm är en av de största exponeringskällorna av farliga kemikalier för barn och unga är det viktigt att alla mattor hålls rena. Vad står det i städrutinerna? Vem har ansvar för att dammsuga och tvätta mattorna?

Det finns över 800 mattor i kommunens förskoleverksamheter ca 600 av dessa ingår inte i ”städavtal” utan ska städas av pedagogerna.

Det är vanligt att mattorna som finns på avdelningarna har gummering på undersidan, ett kemikalierikt material. Gummeringen hindrar mattan från att flytta på sig, men den gör också att mattan inte går att tvätta och över tid torkar gummeringen sönder.

Riktlinje

- Dammsug minst en gång per vecka och tvätta mattor regelbundet.
- Köp mattor av naturmaterial som är miljömärkta.

Lampor

Lösa lampor ska vara placerade så att de inte kan välta och satta i eluttag. Egna upphängningar och förlängningsdosor ska undvikas. Många fasta lampor har lågenergilampor och lysrör som innehåller kvicksilver. Om en lampa går sönder är det viktigt att ta ”ut” barn och unga och samla ihop resterna (inte dammsuga), är lampan varm vänta till den kallnat. Vädra och lämna resterna som miljöfarligt avfall.

Riktlinje

- Led och halogenlampor är bra alternativ.

Textilier

Välj textilier i naturmaterial som är miljömärkta. Vid den ekologiska odlingen används inga kemiska bekämpningsmedel. Det kan också vara en fördel att välja naturfibrer före konstfibrer, ull, bomull och hampa brinner till exempel dåligt, och behöver därför inte flamskyddas lika hårt

Vid framställande av textilier används många olika kemikalier för att ge textila material önskade egenskaper t.ex. färg, flamskydd och impregnering. Några kemikalier är mer skadliga än andra.

Löst tillsatta kemikalier går att tvätta ur materialet, men det blir en miljöpåverkan i reningsverk och vattendrag. Att välja rätt textil från början är det bästa valet men det är alltid bra att tvätta nya textiler innan man använder dem. Kemikalierna försvinner mer och mer vid varje tvätt.

Fleecefiltar släpper ifrån sig mikroplatser som passerar reningsverk och riskerar problem i naturen, ersätt dem med naturfiber t.ex. bomull.

Textil skapar ombonad och är ljuddämpande, de hängs upp i tak och på väggar där de samlar damm.

Riktlinje

- Vid inköp av nya textilier välj naturfibrer som är miljömärkta.
- Tvätta alla nya textilier innan användning.
- Skapa tydliga städ och tvättrutiner för textilier.
- Minska den totala mängden textilier.

Madrasser

Madrasserna består oftast av skumgummi och har ett överdrag av pvc. Skumgummi är flamskyddat, inte sällan med bromerade flamskyddsmedel. Dessa har blivit kända för att vara såväl extremt långlivade i naturen som cancerframkallande, mutagena och reproduktionsstörande.

I äldre barnmadrasser har kemikalieinspektionen hittat ftalater och bly (Kemikalieinspektionen, 2011). Ftalater förekommer både i skumgummit och i plastöverdraget, där också idag otillåtet höga halter av bly har hittats.

Riktlinje

- Använd madrassöverdrag av miljömärkt tyg. Vädra och tvätta skydden regelbundet.
- Vid inköp av nya madrasser undvik PVC plast innehållande ftalater.

Lekkuddar

För lekuddar kan överdraget var av pvc men det är inte bara materialet runt om som kan vara ett problem. Skumgummit och stoppningen inuti kudden kan vara flamskyddat med halogenerade flamskyddsmedel, speciellt om kuddarna är gamla.

Vid inventeringen (2015) hade 37 % av förskolorna lekuddar med plast/pvc överdrag, 48 % hade kuddar med textilöverdrag och 15 % hade valt att inte ha några lekkuddar alls, figur 4.

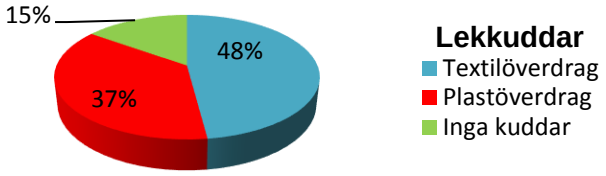

Riktlinjer

- Ta bort lekkuddar där plasten gått sönder och släng dem.
- Fasa ut alla gamla lekkuddar som har pvc överdrag och skumgummi som innehåller bromerande flamskyddsmedel, även bly kan förkomma.

HYGIEN

Det finns vetenskapligt belagda samband mellan överkänslighetssymptom och svårstädad miljö. Studier visar också att avgivning av irriterande kemiska ämnen från byggnads- och inredningsmaterial eller leksaker kan utlösa besvär hos personer med allergi eller annan överkänslighet och även bidra till att överkänslighet utvecklas. Avgivning av kemiska ämnen förvärras ytterligare om inredningen eller materialen utsätts för fukt.

Genom att inreda på rätt sätt kan skolan och förskolan skapa en bättre miljö för dem som har allergi eller annan överkänslighet. Bland annat genom att inte skapa så kallade damm fällor och att välja inredning och lekmaterial som är avger så lite kemiska ämnen som möjligt (lågemitterande). Det är viktigt att beakta detta redan vid upphandlingar av inredning och material. (Källa Astma och allergiförbundet)

Den som köper in produkter till verksamheter för barn har ett ansvar att välja det bästa. Det ska vara miljövänliga, allergitestade och oparfymerade produkter.

Tvätta händerna

Barn och unga ska tvätta händerna ofta. När de varit ute, på toaletten och inför måltider.
Små barn slickar och suger på sina händer, kemikalier samlas i damm som lätt fastnar på leksaker och på barns händer. Vid beröring av kemiska produkter så som färg och lim eller efter användande av elektronik fastnar kemikalier på barn och ungas händer. Tvål och vatten håller bakterier och kemikalier borta.

Tvål

Flytande tvålar består av mycket vatten vilket medför att det tillsätta konserveringsmedel, som kan vara allergiframkallande och miljöskadliga. Fasta tvålar innehåller inget vatten, och därför behövs inte konserveringsmedel i samma utsträckning. Köp gärna en parfymfri fast tvål med naturliga oljor. Det är däremot viktigt att ha en bra tvålkopp, tvålen hinner då torka emellanåt vilket minskar risken för bakterietillväxt.
I verksamheter och förskolor/skolor kan det vara svårt att hantera fasta tvålar och tvålen hinner kanske inte torka mellan varven. Då är det viktigt att välja en bra flytande tvål, en som är utan parabener och gärna miljömärkt.

Riktlinje

- Fasta tvålar är bättre än flytande tvålar för de innehåller mindre (eller inga) konserveringsmedel.
- Köp miljömärkta tvålar.

Städa bort damm

Kemikalier som finns i möbler, och andra varor hamnar i damm. För att städning ska kunna göras ordentligt, ska ytorna hålls fria från leksaker och annat. Ha så lite som möjligt i öppna hyllor och undvik damm fällor genom att förvara saker i skåp eller i papplådor med lock.

Riktlinje

- Upprätta städrutiner, vecka/månad/Kvartal/års vis .

Våtservetter och pappersservetter

Våtservetter är ofta parfymerade och innehåller konserveringsmedel. Testfakta gjorde 2011 en analys av nio olika våtservetter, där de sammanlagt innehöll femtiotre olika kemikalier. Att blöta torra pappersservetter i en plastpåse till utflykten är ett bra alternativ för att undvika kemikalier.

Riktlinje

- Använd torra pappersservetter.

Desinfektionsmedel

Desinfektionsmedel så som vanlig handsprit och handgel innehåller antibakteriella ämnen. Antibakteriella ämnen är framtagna för att döda bakterier, de är biocider vilket innebär att de dödar levande organismer. De kan också vara skadliga för såväl människa som miljö. Antibakteriella ämnen hittar vi idag i en rad olika vardagsprodukter tex. luktfria träningskläder.
Vid influensatider kan det såklart vara bra, annars räcker det med vanlig tvål och vatten.

Riktlinje

- Tvål och vatten räcker oftast.
- Handdesinfektionsmedel är bra vid sjukdomsutbrott.

UTEGÅRDEN

En stimulerande utegård och regelbundna besök i närliggande natur ger barn och unga bra möjligheter att utveckla sin nyfikenhet, motorik och sociala kompetens. Halten av farliga kemikalier är ofta många gånger högre inomhus än utomhus, det är därför viktigt att barn och unga får vara ute i frisk luft.

Det är viktigt att det finns soltäckande träd, buskar eller huskroppar så att aktiviteter kan ske utan direkt exponering av sol. Täckande kläder och skugga är det bästa skyddet mot sol för barn och unga. Solkräm bör användas som komplement.

Solkrämer och solsprayer

Solkrämer finns i två varianter, kemiska och fysikaliska. Kemiska ämnena fångar upp UV-ljuset och omvandlar det till en längre och snällare våglängd innan det släpps igenom, men vissa går ändå igenom huden. Det fysikaliska solskyddet som numera används är framförallt titandioxid, som lägger sig som ett täckande skydd och reflekterar UV-ljuset. Även om titandioxid inte är bra är det kanske det minst dåliga alternativet. Titandioxid finns även i Svanmärkta barnprodukter och i naturkosmetiska krämer.

På kosmetiska produkter som solkrämer och solsprayer (men även smink) finns krav inom EU på att förpackningen är märkt. Kolla efter ordet ”nano” inom parantes efter ingrediensnamnet i innehållsförteckningen. Nano material verkar vara farligast att exponeras för via inandning. Solspray med nano är ett exempel där det kan finnas en hälsorisk menar EU:s vetenskapliga kommitté, som därför rekommenderar att undvika nano av typen titandioxid i solsprayer. Trots det finns just sådan nano spray i svenska butiker.

Riktlinjer

- Skydda barn från solen i första hand med kläder och solhatt/keps. I andra hand med miljömärkt och parfymfri solkräm.
- Vistas i skydd av skugga när ni är ute.
- Undvik solsprayer som innehåller nano material.

Material utomhus

Lekmaterial

Produkter som inte är tillverkade som leksaker står under annan kemikalielagstiftning och bör undvikas. Lekmaterial i naturmaterial är att föredra framför plast. Använd lekmaterial som finns i naturen.

Riktlinje

- Om möjligt använd lekmaterial i naturmaterial som är miljömärkta.
- Undvik produkter som inte är tillverkade som lek-saker och material.

Gummidäck

Gummidäck tillverkade innan 2010 innehåller höga halter av nitrosaminer och nitroserbaraämnen. Även om däcken ur miljösynpunkt blivit bättre, innehåller de fortfarande ämnen registrerade som särskilt farliga på Kandidatlistan[1]. Lösa däck som finns på lekplatserna och använts till lek av barn och unga bör tas bort. Många har byggt egna hinderbanor av gamla bildäck och traktordäck, som finnas på en del gårdar.

Riktlinje

- Fasa ut lösa däck på utegården.
- Undvik produkter som inte är tillverkade för lek.

Tryckimpregnerat virke

Tryckimpregnerat virke innehåller tungmetaller och pesticider för att förlänga virkets beständighet. Tryckimpregnerat virke finns runt sarger, staket, bänkar, bord och stolar, klätterställningar och vissa gungställningar på utegård och lekplatser. Det finns i odlingslådor på utegårdar.

Teknik- och fastighetsförvaltningen har i sina byggriktlinjer infört att tryckimpregnerat virke inte ska användas. Förvaltningen har börjat byta sarger runt baksandlådorna till obehandlad sibirisk lärk. Bytet görs i takt med ordinarie underhållsarbete.

[1] EUs lista över särskilt farliga ämnen, ämnen som kan komma att bli förbjudna i framtiden.

Att tänka på vid inköp

Inköp

För att minska risken att vi åter får in ämnen som vi inte vill ha till våra verksamheter som rör barn- och unga, har kemikaliekrav ställts i nya upphandlingar som rör kommunens förskolor. I de fall då verksamheterna själva kan välja fritt från det upphandlade företagets sortiment, berör kraven endast de varor som offererats under själva upphandlingen. Det har inte varit möjligt att ställa kemikalie-krav på ett företags hela sortiment.

Detta medför att det mesta som företagen erbjuder i sina kataloger inte råder under kommunens kemikaliekrav.

Titta efter märkningar

En enkel metod för att köpa in bra varor är att titta efter miljömärkningar. Mer information om vanliga märkningar finns på sid 22. En generell tumregel vid inköp av leksaker är att utgå från kemikalieinspektionens rekommendationer och köpa produkter från välkända tillverkare och märken. På så sätt minskar risken att vi köper in leksaker som inte är säkra eller innehåller förbjudna ämnen. Läs mer på http://www.kemi.se/vagledning-for/konsumenter

Välj produkter som är tillverkade inom EU, Norden eller Sverige

EU:s kemikalielagstiftning reglerar vilka ämnen som får finnas inom unionen. Det medför att produkter tillverkade inom EU inte får innehålla förbjudna ämnen. Kemikalielagstiftningen reglerar bara vilken kemikalieråvara som används vid produktionen av en vara och tar därför ingen hänsyn till vilka ämnen en importerad vara innehåller. För importerade varor ska producenten eller återförsäljaren kontrollera att det den säljer uppfyller lagstiftningen. Tyvärr tar de inte alltid sitt ansvar, och osäkra produkter släpps ut på marknaden. För att undvika förbjudna kemikalier är det bra att välja produkter som är tillverkade inom EU. Finns det ingen märkning om ursprungsland ska leverantören kunna upplysa beställaren om det.

EU: S KANDIDATLISTA

Kandidatlistan är ett verktyg för EU att sätta restriktioner för kemiska ämnen. Ämnena bedöms var för sig, vilket medför att arbetet med att begränsa farliga ämnen går långsamt. Listan uppdateras två gånger per år och 2013 fanns 151 ämnen upptagna på listan.

Våga fråga!

Som beställare och konsumenter har vi makt att påverka. En större efterfrågan av miljöanpassade produkter leder till ett större utbud. Producenter och leverantörer har en skyldighet att ha kunskap om vad deras produkter innehåller och ska upplysa konsumenten ifall deras produkter innehåller några ämnen som finns på EU:s kandidatlista.

Upphandlingskrav och beställarens ansvar

Ska du göra en upphandling finns det många regler och lagar som du behöver känna till. Vänd dig till din skolekonom (*upphandlingsenheten*) för att få hjälp, stöd och råd.

Upphandlingsenheten hjälper alla förvaltningar och bolag i kommunen med upphandlingar av ramavtal. Upphandlingsenheten genomför också specifika upphandlingar på uppdrag av förvaltningar och bolag.

Ramavtal

De leksaksleverantörer som Karlstads kommun har avtal med säljer leksaker till de flesta offentliga verksamheter i Sverige. De har ett stort ansvar för att våra upphandlade produkter är säkra och följer gällande lagstiftning. Som beställare får vi lita på att leverantörerna är seriösa och säljer produkter som är säkra att använda och att de inte innehåller ämnen som idag är förbjudna inom EU.

Det är därför viktigt att inköp av leksaker och sysselsättningsmaterial sker inom de ramavtal som finns.

Ramavtalsdatabas

Upphandlingsenheten genomför upphandlingar av ramavtal som gäller för alla förvaltningar och bolag i koncernen. Avtalen finns samlade i ramavtalsdatabasen.

Titta alltid i ramavtalsdatabasen när du ska beställa en vara eller tjänst. Om det finns ramavtal måste du handla hos de leverantörerna.

Policy

Karlstads kommun har en upphandlingspolicy som gäller för hela koncernen. I den framgår hur koncernens upphandlingsverksamhet ska bedrivas. Policyn kompletteras med riktlinjer om direktupphandling. Läs mer om upphandlingspolcyn och riktlinjerna för direktupphandling

Riktlinje

- Titta alltid i ramavtalsdatabasen när du ska beställa en vara eller tjänst.
  Om det finns ramavtal måste du handla hos de leverantörerna.
  Du får alltså inte välja någon annan.

- Karlstads kommun har en upphandlingspolicy som gäller för hela koncernen

På Solsidan kan du läsa om: Det är en del du behöver känna till vid inköp och upphandling. Våra ramavtal visar vilka leverantörer som är upphandlade och som du alltså kan handla hos.

När vi köper nytt är det viktigt att vi köper rätt!

Utfasa och återvinn material säkert

Farliga ämnen som finns i varor följer med när varorna blir avfall och återvinns. Användning av återvunnet material måste vara säker. Därför behövs höga och likvärdiga krav på innehållet av farliga ämnen i nyproducerade och i återvunna material. Det är extra viktigt att särskilt farliga ämnen inte återcirkuleras utan fasas ut ur kretsloppen. Det bidrar till att vi kan öka resurseffektiviteten, skapa giftfria kretslopp och på sikt uppnå en kretsloppsekonomi.

Det är oerhört viktigt att alltid sortera ut farligt avfall, alltså sådant som är giftigt, cancerframkallande, frätande, fosterskadande, miljöfarligt, smittförande eller brandfarligt. I ett vanligt hushåll kan det handla om exempelvis färger, lösningsmedel, läkemedel, batterier, elektriska produkter och växtskyddsmedel. Farligt avfall kan oftast lämnas på kommunens återvinningscentral. På vissa platser finns det också så kallade miljöstationer där farligt avfall kan lämnas, exempelvis vid bensinstationer. En del kommuner kan hämta det farliga avfallet hos hushållen, och ibland går det att lämna visst farligt avfall i butiker och liknande.

Avfallsrådgivning

Är du privatperson eller företagare och har frågor om källsortering och återvinning kan du kontakta kommunens avfallsrådgivning. http://karlstad.se/Miljo-och-Energi/Avfall-och-atervinning/Foretag-och-verksamheter/

Karin Vogt
Avfallsrådgivare
054-540 00 00
karin.vogt@karlstad.se

Kasta rätt

Kasta rätt-appen är ett smidigt verktyg för alla som vill bli bättre på att källsortera. Du kan se hur du ska sortera dina sopor, söka på olika sorters skräp samt hitta öppettider till återvinningscentralerna. Appen är i första hand utvecklad för invånarna i Karlstads kommun men kan användas i hela Sverige.

Nästan hälften av det avfall som hamnar i soptunnan ska inte läggas där. Genom att bli bättre på att källsortera gör du både miljön och din plånbok en tjänst. Ju mer vi återvinner - desto mindre av naturens resurser behöver vi använda. Då blir det också enklare att hålla renhållningstaxan nere.

Kasta rätt är framtagen av Karlstads kommun och Karlstads Energi.

Kasta rätt för Iphone
Kasta rätt för Android-telefoner

Information om kemikalier och kemikaliegrupper

Ftalater – pvc plast
Ftalater är en grupp kemikalier som används som mjukgörare i plast. Pvc plast kan ha upp till 50 % mjukgörare i plasten. Utsöndring av mjukgörarna från materialet sker kontinuerligt, och avtar inte med tiden. När kemikalierna har lämnat materialet blir det torrt, spricker och är oanvändbart. Flera ftalater är idag förbjudna eller reglerade i leksaker, på grund av att de är hormonstörande. Forskningen misstänker att flera ftalater har samma effekt i kroppen, eftersom molekylstrukturen för hela ämnesgruppen är så lika. Ftalater i pvc plast är vanligt i plastgolv, leksaker av mjukplast, låtsasskinn, vaxdukar, plasttryck på kläder, överdrag till möbler, lekkuddar, skötbord- och vilomadrasser.

Flamskyddsmedel – elektronik, textilier och skumgummi
Flamskyddsmedel används för att minska risken för att olika varor och produkter ska fatta eld. Flamskyddsmedel baserade på brom (bromerade flamskyddsmedel) är de mest omtalade. De är extremt långlivade i naturen och lagras i kroppen. Elektriska apparater innehåller ofta bromerade flamskyddsmedel, det är också vanligt i stoppning av skumgummi, exempelvis i möbler, kuddar och madrasser. Flamskyddsmedel av andra halogener, (klor, fluor) anses också problematiska. Halogenerade flamskyddsmedel är bland annat cancerframkallande.

Bisfenol – polykarbonat plast
Bisfenol A används för tillverkning av polykarbonatplast och epoxiplaster, den är också vanlig på insidan av konservburkar. Bisfenol A är förbjuden i nappflaskor sedan 2013, den misstänks kunna skada fertiliteten. Den är också förbjuden i barnmatsburkar för barn under 3 år, men finns alltså i mycket annat som små barn använder. Bisfenol A ersätts ofta med andra bisfenoler, exempelvis bisfenol S, som misstänks ha liknande effekter i kroppen. Polykarbonatplast med bisfenol A är hård (ofta genomskinlig) och vanlig i tillbringare, plastglas och plasttallrikar.

Perfluorerade ämnen – teflon och textil
Perfluorerade ämnen används i exempelvis *stoppade möbler* för att ge textilen en smuts- och vattenavvisande yta. De kan också användas i rengöringsmedel, som fönsterputs och golvpolish. Vissa perfluorerade ämnen bryts ned långsamt andra inte alls, de lagras länge i kroppen. Flera av ämnena är klassificerade som hälsofarliga, misstänkt cancerframkallande, reproduktionsstörande, samt giftigt för vattenlevande organismer. Perfluorerade ämnen är också vanligt i fettavstötande matlagningsredskap så som teflonpannor och teflongrytor.

Formaldehyd – limmade byggvaror och textilier
Formaldehyd är vanligt i limmet i spånskivor och används också i textilier för att fixera färgen eller inför transporten av varorna för att förhindra att textilen ska bli skrynklig. Formaldehyd är framförallt allergiframkallande.

Tungmetaller – tryckimpregnering
Tungmetaller finns i impregneringen i tryckimpregnerat virke, för att göra virket mer motståndskraftigt och beständigt. De vanligaste är krom, koppar och arsenik (CCA).

Nitrosaminer och nitroserbara ämnen – gummi och bildäck
Nitrosaminer och nitroserbara ämnen starkt cancerframkallande och vanligt i gummi- och latexprodukter.

Lathund: Plastinformation

MÄRKNING	TYP AV PLAST	INFORMATION	REKOMENDATION
01 PET	**PET** – Polyeten-eterftalat	En slitstark plast som kan återanvändas. Finns i PET-flaskor, fleecetröjor, textiler – polyester mm. Klorbaserade lösningsmedel kan användas för att få färg att fästa på dessa tyger, små mängder kan läcka ut. PET-flaskor kan läcka kemikalier till innehållet, men i mycket små mängder. Risken och halten ökar med värme.	Välj glas eller rostfri flaska om möjligt. Sportflaskor är också bättre. Använd aldrig varm dryck i PET-flaskor
02 PE-HD	**PE-HD** – Polyetylen Hög Densitet	Räknas som en av de säkraste plaster, inga kända risker finns dokumenterad. Vanlig i sportflaskor och t.ex. margarinflaskor.	Värm inte plasten och häll inget varmt i flaskan som ska drickas/ätas.
03 PVC	**PVC** – Polyvinyl-klorid	Mycket vanlig plast: leksaker, regnkläder, galon, vaxdukar, plastgolv, byggnadsmaterial, plastinpackning av kött, vinylhandskar mm. Basen för plasten – vinylklorid, är cancerframkallande. Stora mängder mjukgörare, upp till 50%, blandas i plasten, dessa är ofta ftalater vilka kan vara hormonstörande. Även bly kan förekomma i plasten.	Denna plast innehåller flest kemikalier av alla plaster, och de utsöndras ofta från materialet. Undvik PVC-plast så långt som det är möjligt.
04 PE-LD	**PE-LD** – Polyetylen Låg Densitet	Mjukare polyetylen plast än 2an. Finns i plastkassar från mataffären, kabelisolering mm.	Värm inte plasten
05 PP	**PP -** Polypropyl en	Vanlig i hårda förpackningar för livsmedel och matlådor. Så länge plasten är ren från kemikalier ska den vara säker att värma upp, det är dock svårt att veta om kemikalier tillsats plasten.	Inga idag kända risker finns med plasten. Lägg dock upp maten på tallrik innan uppvärmning för att vara på den säkra sidan.
06 PS	**PS -** Polystyren	Ganska hård plast, vanlig i leksaker, cellplastförpackningar, plastmuggar, köksmaskiner, yoghurtburkar, datorer mm. Cellplast kan också vara impregnerad med flamskyddsmedel. Styren misstänks vara hormonstörande.	Undvik PS-plast så långt det är möjligt
07 O	**Övriga** plaster	Flera olika plaster har denna märkning. Hård genomskinlig plast märkt med 7, **Polykarbonat – PC**, tillverkas av det hormonstörande ämnet Bisfenol A. Denna klara plast är vanlig i CD fodral, tillbringare och nappflaskor - tillverkade innan 2011. Med märkning 7 finns däremot också **Bioplast**, vilket tillverkas av majs och potatisstärkelse.	Undvik om du inte vet vilken plast det är.

Miljömärkningar

Idag finns det olika miljömärkningar som ibland kan kännas svår att överblicka. Här presenteras några av de vanligaste.

Är miljömärkta produkter alltid det bästa?

Det är lätt att tänka att en miljömärkt produkt automatiskt är det bästa alternativet för både miljö och hälsa, men så är inte alltid fallet. Det gäller speciellt för hygienprodukter och tvättmedel. Även om de är miljömärkta kan de innehålla parfym och irriterande ämnen som kan vara allergiframkallande.
Observera därför att det är bäst att välja produkter som både är miljömärkta och parfymfria.

CE-märkning

CE-märket innebär att varan uppfyller de regler om säkerhetskrav som ställts inom EU. Leksaker utan CE-märkning får inte säljas till konsumenter. Ett problem med märkningen är att det är producenten av en vara som sätter märket på sin produkt. Det finns ingen extern kontroll av att varan uppfyller de krav som ställs och därför händer det att produkter säljs trots att de inte uppfyller alla regler. För att undvika att osäkra produkter köps in, är rekommendationen att köpa produkter från välkända tillverkare och märken.

Miljömärkta leksaker

Svanmärkta leksaker garanterar att kraven för CE-märket uppfylls. Därtill ska produkten uppfylla en rad olika miljö- och hälsokrav som ställs utifrån gällande lagstiftning och Svanens egna krav. Till exempel får en Svanen märkt plastleksak inte innehålla bly eller någon annan tungmetall, eller förbjudna ftalater.

Idag finns det en uppsjö av olika miljömärkningar som ibland kan kännas svår att överblicka. De miljömärkningar som presenteras här är några av de vanligaste.

Svanen är Nordens officiella miljömärke för varor och tjänster. Märkningen ställer hårda krav på produkter ur ett livscykelperspektiv, från råvara till avfall. Kraven på produkterna skärps kontinuerligt för att utveckla en hållbar produktion. Idag finns Svanen inom 63 produktgrupper, bland annat leksaker.

Bra Miljöva

Bra Miljöval är Naturskyddsföreningens egen miljömärkning för varor och tjänster. Liksom för Svanen skärps kraven med tiden för att främja en hållbar produktion. Märkningen finns inom olika produktgrupper, allt från färdmedel till diskmedel.

EU Ecolabel är en gemensam miljömärkning inom EU. För att få märkas måste en produkt uppfylla kriterier för kvalitet, miljö och funktion under varans hela livscykel. Kraven ökar succesivt och måste följas för att märkningen ska få behållas. Märkningen finns inom 26 olika produktgrupper, främst färg och textilier men även hygienprodukter.

Produkter med Astma och allergiförbundets märkning är fria från parfym, allergiframkallande och irriterande ämnen. Märkningen finns på hygienprodukter, men även för bäddprodukter, dammsugare med mera finns kriterier framtagna.

Ökotex-standard 100 är ett certifieringssystem för textilier. Märkningens kriterier gäller för textilier från råmaterial till färdig produkt. Certifieringen garanterar att inga farliga eller otillåtna kemikalierester finns i den färdiga produkten. Märkningen finns bland annat på hemtextilier, bäddprodukter, tygleksaker med mera.

Organisationen Forest Stewardship Council (FSC) främjar hållbart skogsbruk ur miljöperspektiv och socialt ansvar. Råvarans ursprung till FSC-märkta produkter går att spåra, detta underlättar för konsumenten att göra medvetna val. Märkningen finns på produkter tillverkade av skogsråvara, till exempel träprodukter och papper.

PEFC, är en global organisation som främjar ett hållbart skogsbruk. Kriteriet för att en pappersvara eller träprodukt ska få bära märkningen är att minst 70 % av den ska innehålla PEFC-godkänd skogsråvara. Kontroll sker under hela produktionskedjan av en vara. Märkningen finns på produkter tillverkade av skogsråvara, till exempel trävaror och papper.

Blå ängeln är en tysk märkning, främst för pappersvaror. Kriterier för märkningen omfattar utsläpp, energiförbrukning, livslängd och säkerhet. Märkning får den vara som är ett bättre miljömässigt alternativ än andra varor i samma produktgrupp.

REFERENSER

Karlstads kommun, Barn och ungdomsnämndens m.fl. Kemikaliplan 2018

Karlstads kommun, Barn och ungdoms m.fl. Kemikalieinventering på förskolor, Slutrapport 2015

Karlstads kommun, Barn och ungdomsförvaltningens handlingsplan med syfte att minska mängden farliga kemikalier 2015

Karlstads kommuns blogg, http://skola.karlstad.se/kemikaliekoll/

Litteratur

Faleij, Louise (2015). Examensarbete, *Faror på förskolan*. Karlstad, Karlstads universitet.

Rapporter

Kemikalieinspektionen (2013). *Barns exponering för kemiska ämnen i förskolan*. Rapport Nr 8/13.

Naturskyddsföreningen (2014). *Allt du (inte) vill veta om plast.* Rapport.

WHO/UNEP (2013). *State of the science of endocrine disrupting chemicals – 2012*, Rapport.

Internet

Kemikalieinspektionen Regler om leksaker
http://www.kemi.se/hitta-direkt/lagar-och-regler/ytterligare-eu-regler/leksaker

Kemikalieinspektionen (2011). *PVC*
https://www.kemi.se/sv/Innehall/Statistik/Kortstatistik/Kortstatistik-over-amnen-och-amnesgrupper/PVC/ 2015-07-16

Kemikalieinspektionen (2015). *Reach – EU:s kemikalieförordning*,
http://www.kemi.se/Documents/Publikationer/Trycksaker/Faktablad/FbReach.pdf, 2015-07-13

Konkurrensverket (2015). *Utbildning Giftfri förskola (förskolepersonal)*,
http://www.konkurrensverket.se/upload/utbildning_giftfri-forskola_forskolepersonal/index.html, 2015-07-14

Stockholm stads http://kemikaliesmartforskola.ghost.se/

Januari 2014

KARLSTADS KOMMUN

Karlstads kommun, barn- och ungdomsförvaltningen, 651 84 Karlstad.
Tel: 054-540 00 00. E-post: karlstadskommun@karlstad.se. Webbplats: karlstad.se.